

„Ragyog az októberi erdő, ragyog az októberi nap”

Az 1985 októberében rendezett lakiteleki Antológia-est

1985 októbere gazdag volt az ellenzéki megmozdulások tekintetében, más oldalról tekintve, a belügyi szervek, az amúgy sem eseménytelen időszakban, igen munkás hónap elé néztek.

A 850 delegátussal megtartott Európai Kulturális Fórummal egyidőben, október 15–17-e között a Duna Intercontinental Szálló különtermében rendezték volna meg az alternatív kulturális fórumot is, amelyet a Külügyminisztérium közbelépésére a szervezők kényszerűségből a nyilvánosság elől elzárva, első nap Eörsi István, aztán Jeles András lakásán tartottak meg, 80–100, más források szerint 150 fő részvételével. A magyar ellenzékiek, köztük Csoóri Sándor, Csurka István, Konrád György és Mészöly Miklós mellett részt vett a rendezvényen a nyugati világ liberális értelmiségének számos képviselője, így Susan Sontag, Hans Magnus Enzensberger, Danilo Kis, Timothy Garton Ash. Az esemény jelentős nemzetközi médiatámogatás és érdeklődés mellett zajlott, arról több tévé- és rádióállomás, számos nyugati sajtóorgánium tudósított.

Október 23-án az Inconnu Csoport kiállítását rendezték meg az „Arteria” Galériában, ahol még a kulturális fórum ideje előtt rendőri felügyelet alól kikerült Krassó György, Pákh Tibor, Rácz Sándor és Mécs Imre tartott megemlékezést a mintegy 50–60 fős, a demokratikus ellenzék felvonultató közönség előtt, amelynek soraiban Maléter Pál özvegye is megjelent.¹

Talán a legkisebb visszhangja és a legcsekélyebb nemzetközi érdeklődés a Lakiteleken, október 22-én megrendezett Antológia-estet kísérte. Ma már nyugodtan állíthatjuk, hogy az azt körülvevő némaság méltatlan volt az eseményhez, s annak jelentőségéhez mérten feldolgozottsága és a Kádár-rendszerrel szembeni fellépések sorában betöltött szerepe szempontjából méltánytalan ma is.² Ezen est előtt ugyanis nem igen találunk a magyar történelemben ilyen jelentős, hazai, az 1956-os forradalomra emlékező és azt méltató, így a fennálló rendszerrel szemben demonstráló nyilvános fellépést, amely közel félezer, az ország minden pontjáról érkező résztvevőt vonultatott fel, szellemi és érzelmi egységet teremtve az anyaország és az elszakított, továbbá a nyugati emigrációba szétszórt magyarság között a magyar forradalom gondolatának – nemzeti szuverenitás, egyéni szabadságjogok, demokrácia és parlamentarizmus – égisze alatt. Hiszen az est nyilvánvalóan az 1956-os forradalomra történő megemlékezés volt, a kádári rendszer forradalomleveréséből származtatott véres legitimációja elleni, azaz egy valóságos, a fennálló diktatúrával szembeni nemzeti radikális ellenzéki megmozdulás. Jelentőségét – a bevezetőben említett eseményekhez mérten – nem radikális hangvétele – bár a később bemutatandó versek gondolatisága felért bármely előadás-sorozatával – adta, hanem annak tömegeket mozdító és toborzó hatása, me-

lyet az ország minden szögletéből érkező, közel ötszáz főnyi résztvevő hitelesített. Hogy ez a fórum, amelyen valóságosan képviseltette magát a teljes, hangsúlyosan a vidéki Magyarország, virtuálisan pedig az egész világ magyarsága, miért nem kapott nemzetközi visszhangot és nyilvánosságot, amely jelentőségét tekintve messze túlmutatott a demokratikus ellenzék bármely korabeli, néhány tucat ellenzéki személyt megmozgató, így teljesen elszigetelt és lokális megmozdulásán, közelmúltunk kínzóan megválaszolatlan kérdése. Hiszen az eseményt talán túlzás összehasonlítani a nyolcvanas évek végén rendezett, a rendszerváltás szellemi és érzelmi előkészítését végző Jurta Színházbéli rendezvényekkel. Amit a szelektív történetírásunk megőrzött ebből az időszakból, az az egy évvel később a demokratikus ellenzék által szervezett '56-os konferenciája, amelynek azonban a megszólítottak szempontjából, illetőleg hogy arra lényegében a nyilvánosság kényszerű, de teljes kizárása mellett került sor, jelentősége legalábbis nem haladta meg az egy évvel korábbiét.

Az est egy zseniális ötlet – a rendezvény lényegében egy ártatlan képzőművészeti kiállítás – köré szerveződött, amely így biztosította a teljes legalitást, ugyanakkor tartalmát és mondandóját tekintve – lévén, hogy a megnyitóra felvonult a nemzeti demokratikus, a rendszert nyíltan elutasító szellemi kör legjava, s erről műveik felolvasásával nyilvánosan is tanúságot tett – egyértelműen az illegalitás, a fennálló rend eszméinek és törvényességének tagadása alapján állt. Az összejövétel formája is rendhagyó volt, hiszen, ahogyan említettük, a megjelentek egy kiállításra gyűltek össze, amely önmagában nem volt kifogásolható, lévén, hogy magyar költők – bár sokan közülük határon túliak, illetőleg a nyugati emigrációban alkotó szerzők, így a személyek akár problémát is jelenthettek volna – verseihez készült illusztrációkat mutattak be. A megnyitó azonban egy szellemi, kulturális felvonulást leplezett, amelyen a nemzeti hagyományokhoz és a szuverenitás gondolatához közel álló írók, költők sorakoztak fel, egy élő irodalmi „Antológia” résztvevőiként.³ Az elhangzott versek a magyarság elnyomottságának, a nemzeti önrendelkezés hiányának és az 1956-os forradalom vérbe fojtása emlékének irodalmi igényű megfogalmazásai voltak anélkül, hogy a tilalmas – s ugyanakkor azonnali beavatkozásra alkalmat adó – 1956-os forradalmat egyetlen mondat erejéig, bárki is néven nevezte volna.

Az est gondolata Lezsák Sándorban vetődött fel, már az 1979-es Fiala Írók Találkozóján, az Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Bíró Zoltán és mások által fémjelzett nemzedéki találkozón, amelynek a korszerű nemzeti önismeret volt a témája: fiatal képzőművészeket kért fel arra, hogy illusztráljanak Kárpát-medencében élő magyarok tollából született verseket, illetve Nyugaton és a tengerentúlon élő honfitársaink műveit.⁴ A szervezést Lezsák Sándor már október elején megkezdte, s munkájában éppen egy MSZMP-tag volt leginkább segítségére, a több szempontból is érintett Gyöngyösi György, a művelődési ház igazgatója, akinek leánya, Gyöngyösi Gyöngyi és férje, Gulyás Géza készítette, Tábori Arankával együtt, a kiállított grafikákat. A sors firtora, hogy aztán november 15-én ő írta alá Lezsák Sándor azonnali hatályú felmondását is.

Az eseményről szóló első, fellelt belügyi jelzést október 17-én a Borsod megyei III/III-as osztály adta, s az estre szóló, október 14-én, a szervnél foglalkoztatott háló-

zati személynek küldött meghívóról tudósított. A belügy ebből azonosította, hogy számos ellenzéki személyt felvonultató rendezvényre szól a meghívó, s ott – bár a meghívó ezt nem tartalmazza – hangszalagról elhangzik majd Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse.⁵ A hír a másnapi, október 18-ai napi operatív információs jelentésbe is bekerült.⁶

A kiállítás megnyitója előtt, délután három órától gyülekezett Lezsák Sándor lakásán a szűkebb baráti kör, amely így is nagyjából 85–90 főt jelentett. Az előzetes találkozóról az első belügyi jelentések még nem, csak a később befutó ügynöki beszámolók számoltak be. Ezekből tudható, hogy már itt megkezdődött a Bős–Nagy-marosi Vízlépcső elleni népszavazáshoz szükség aláírások gyűjtése, ahogyan azt Ipoly fedőnevű tmb. egy barátjától szerzett közvetett információ alapján leírta tartótisztjének, elsődlegesen a 6 fős miskolci „különítménnyel”⁷ kapcsolatban. Az ügynök tájékoztatta a belügyet arról a tervről is, amely szerint a kiállítást és magát a rendezvényt is egy későbbi időpontban megpróbálnák Miskolcra és az ország más városaiba, Szolnokra, Budapestre is elvinni.⁸ A Bács megyei jelentés, amely október 25-ről datálódik, s amely lényegesen pontosabb információk alapján készült – feltehetően valamely résztvevő adta –, részletesen beszámolt az ott történekről, így a Magyar Rádió munkatársa által Csoóri Sándorral készített interjúról, Aczél Géza szerkesztőnek a sajtószabadság hiányát és az ország moszkvai meghatározottságát hangsúlyozó kijelentésétől, Buda Ferenc és Hatvani Dániel beszélgetésén keresztül az „Isten éltesen Pista” című – Kemény István, akkor Párizsban élő szociológus 60. születésnapjára megjelent – szamizdat kiadvány terjesztéséig. Csoóri Sándor véleményét a beszámolók úgy tolmácsolták, hogy Magyarországon ma nagyobb a kulturális terror, mint a Habsburgok alatt.

Az est és kiállítás 19-kor kezdődött a helyi művelődési házban, Pap Gábor művészettörténész megnyitójával. Ezt követően Lezsák Sándor tartott bevezetőt, amelyben köszöntötte az ország minden részéből egybegyűlteket, egyúttal sajnálatát fejezte ki, hogy nem lehettek jelen „Kolozsvár, Kassa, Ujvidék, München, Cleveland, Párizs, Detroit képviselői”,⁹ akiknek szintén ott lett volna a helyük. Lezsák jól érthetően az országba be nem engedett Kányádi Sándorra, az Amerikában megjelenő *Szivárvány* című folyóirat szerkesztőire, Mózsi Ferencre és Kemenes Géfinre, Tollas Tiborra, a *Nemzetőr* tulajdonos főszerkesztőjére, Saáry Évára a Svájci Magyar Irodalom és Képzőművészet Barátok Körének (SMIKK) egyik vezetőjére vagy éppen Szőcs Gézára, az *Ellenpontok* című romániai szamizdat kiadvány egyik szerkesztőjére utalt, akik a kiállítás képeit ihlető versek szerzői voltak. Azokra a magyar költőkre és verseikre, akik bár éljenek a határokon belül vagy éppen az anyanyelvi határokon túl, működtetik azt a szellemi áramkört, amely nélkül „még távolabb kerülnénk eltaszított önmagunktól”.¹⁰ Bevezetőjét Petőfi szavaival zárta, október 23-a előestéjén nem kevés áthallással, talán a rendezvényt a nyugati világ részéről kísért közönyére is utalva: „Európa csendes, újra csendes, elzúgtak forradalmi.”

Ezt követően hangszalagról játszották le a szerzők előadásában Illyés Gyula az *Egy mondat a zsarnokságról* és Kányádi Sándor *Fekete-piros* című versét, majd a személyesen jelen levő költők szavalták el egy-egy kiválasztott versüket. Érdemes a költeményeket

legalább felsorolnunk – mert a pusztá tartalomjegyzék önmagában több mint beszédes, a hatalom szemszögéből vérlázító és provokáló egyszersmind – s a versek által közvetített gondolatosság legfontosabb elemeire rámutatnunk annak érdekében, hogy a rendezvény által hordozott szellemi töltéssel megismerkedhessünk, felidézhesük annak irodalmon túlnyúló jelentését és jelentőségét. Pete György, az *Életünk* főszerkesztőjének kevéssé ismert szavait tartom itt idézhetőnek, mert pontos foglalatát adja a népi-nemzeti mozgalmak azon legfontosabb eszmei irányainak, amelyek ezt az estet is jellemezték: „Ez a politika 1956-ra nyúlik vissza, és a következők alapelveken nyugszik: a nemzeti szuverenitás helyreállítása (az országban szabad választásokat, az oroszok menjenek haza, jöjjön létre a többpártrendszerű demokrácia). [...] Aztán: visszaállítani a rendszer által megrogyasztott nemzeti önbecsülést, feloldani az utolsó csatlás komplexust, valamiképpen kimenekülni a második világháborús szerep okozta traumából. Nyíltan vállalni azt a kötelezettséget, hogy meg kell tennünk mindent a határon túli magyarságért.”¹¹

Pete György szavait sorvezetőnek használva, az est elsődleges mondanivalója nyilvánvalóan az 1956-os forradalomra és szabadságarcra történő emlékezés volt, ezt nemcsak a rendezvény időpontja és hangszerelése, de az ott elhangzott, primer '56-os jelentésű versek is, mint például Nagy Gáspárnak, a hosszú évek kitartó küzdelme után 1985 nyarán engedélyezett, Közép-Európa első civil alapítványának, a Bethlen Gábor Alapítvány titkárának, az Írószövetségből éppen az 1956-os forradalom miniszterelnökének törvénytelen meggyilkolására emlékeztető verse miatt márciusban eltávolított, de még mindig a hivatalos hatalom pressziója alatt élő költőnek, a *Két nyárfa a Hódoltságban* című, a török hódoltságról, de mindenki által értetten, a szovjet megszállásról szóló verse. A nemzeti szuverenitás gondolatát elevenítette fel Aczél Géza *A térség kritikája* című költeményében a magyar költészetben terjengő ázsiai szagról, a keleti gyáhalom uralkodó szerepéről szólt.

A résztvevők közül ketten is megidéztek Nagy László alakját és költészetét, amely gesztussal a népi-nemzeti költészet és gondolatvilág háború utáni megújítóját, archaikus, de egyúttal korszerű, a magyar nép kultúrájának legmélyebb rétegeibe nyúló, de modern tolmácsolóját állították maguk közé példaképként a színpadra: Szervác József *Némaság napja, 1985. július 17.* címmel Nagy Lászlóra emlékezett megrendült és személyes hangú soraiban, arra az ürre és hiányra, amelyet halála hagyott maga után, s Csoóri Sándor egyik költeménye is őt idézte, a Nagy László halálára írt *Furulya-csonk a szánkon – Nagy László halálára* című versével. Baka István Ady Endrét s így az egész tragikus sorsú, de a magyar költészet teljes érzelmi és értelmi csúcsát jelentő költészetét hívta meg, s *Ady Endre vonatán* című versében a jelen teljes reménytelenségről és a semmibe rohanásáról szólt, amely út azonban már nem tarthat soká. Az elsőként szóló Zalán Tibor a *Valabogy majd csak felnő gyermekünk* című versét adta elő, őt Tóth Erzsébet követte *Őszi testhelyzetek* című versével. Kovács István *Vallomás* című verse után Veress Miklós a fehérvéri ásatásokat idézte meg, majd Serfőző Simon lépett a közönség elé, *Elsötétült arcom* című versében azt kifogásolva, hogy a hatalom gyerekként kezeli az ország társadalmát, s ennek okán orránál fogva vezeti. Ratkó József

Tánc című versében szót emelt a magyarság ellen megfogalmazott bűnös nép kategóriája ellen, s hogy történelmünk soha el nem évülő priuszként kísér bennünket. Buda Ferenc *Roham* című versében, melynek zárósora „virulj fel szabadulás”, a hatalomnak az emberektől való félelmét fogalmazta meg. Tornai József *Vannak magyarok* című versében arról szólt, hogy azok, akik lemondtak függetlenségükről, anyagi érdekek miatt a rendszerrel szimpatizálnak, „korcsmagyarok”. Szécsi Margit *Nagy hadi-úton* című versét mondta el, zárásként pedig Csoóri Sándor következt két versével, az előbb már említett, Nagy László halálára emlékező és a lengyelországi eseményekre utaló, a lengyelekkel történelmi szolidaritást vállaló *Senkid, barátod* – „Lengyelország: villámsújtotta Krisztus-szobor, / megfeketedő sebeid körül / cirkál a júliusi napfény / s legyek csókolgatják a csontodat újra” – címűekkel.

Ez világos beszéd volt, a versek mondanivalója egyértelművé tette, hogy az est tisztelgés az 1956-os forradalom emléke, a szabadságharc előtt, nyílt színvallás egy másik, szuverén Magyarország szellemi és kulturális közösségéről. „A közönség a rendkívül szuggesztív erejű rendezvényt az első pillanattól az utolsóig hangos tetszésnyilvánítással jutalmazta.”¹²

Lezsák Sándor a rendezvényt az alábbi szavakkal zárta: „Ragyog az októberi erdő, ragyog az októberi nap.”

Magáról az est lefolyásáról első ízben az október 24-ei jelentés számolt be, ekkor még elég szűkszavúan. A résztvevők számát 350–400 főre tette, amelyet a későbbi jelentések pontosítottak, s a végén a létszámot a valósághoz közelítően, már 450–500 főben határozták meg. Tudósított arról is, hogy tévé- és rádiófelvétel készült, beszélgetést vettek fel Ilia Mihállyal, illetőleg hogy az eseményen feltehetően néhány külföldi személy is részt vett. Jól látható, hogy a belügynek ekkor még szegényesek az információi,¹³ amelyek az 1985. október 28-ai Napi operatív jelentés anyagába kerültek be. Az eseményről végül 1985. november 10-én készült a legfelsőbb politikai vezetés számára összefoglaló jelentés.¹⁴

Az est utóéletéhez tartozik, hogy miközben minden hatósági intézkedés nélkül lezajlott az Eörsi István lakásán tartott kulturális ellenfórum a magyar demokratikus ellenzék és a nyugati liberális szellemi elit részvételével, addig az Antológia-est miatt a nemzeti demokratikus ellenzék tagjait és résztvevőit komoly retorziók érték. Romány Pál, az MSZMP Bács-Kiskun megyei első titkára, Regós Sándor visszaemlékezése szerint, „vérfürdőt rendezett a megyében ezután”.¹⁵ Kirúgták állásából Kozma Hubát, a kiskunmajsai helytörténeti múzeumban, illetőleg Lezsák Sándor is elvesztette a művelődési házi munkáját.¹⁶ Lezsák ügyében a nemzeti demokratikus ellenzék tiltakozást szervezett, a részt vevő költők aláírásukkal beadványt intéztek a hatalom képviselőihez.¹⁷ Talán ezzel az eseménnyel állhatott összefüggésben az is, hogy az 1985. novemberében és decemberében a Kossuth Klubba meghirdetett *Reform és demokrácia* című kerekasztal-beszélgetéseket, amelyen a nemzeti demokratikus ellenzék képviselői, Csurka István és Fekete Gyula mellett Pozsgay Imre, Nyers Rezső és köre is részt vett volna, betiltották. Amíg tehát a demokratikus ellenzék és a párt egyes körei, szakértői bázisa közötti át-

járás és összejátszás hallgatólagos támogatást élvezett, és bevett gyakorlatnak számított, addig a hatalom egyes, a népi-nemzeti érdekek felé orientálódó köreinek a nemzeti demokratikus ellenzék felé történő nyitási kezdeményezése még egy ke-rekasztal-beszélgetés erejéig is elképzelhetetlen volt.

Ahogy az korábban említettük, az eseményről tévéfelvétel is készült, amelyet Regős Sándor munkatársai, a Magyar Televízió Szegedi Stúdiója, *Dél-Alföldi Krónika* munkatársai, Gellérfi László riporter és egy operatőr készített. Az elkészült felvételt a belügy lefoglalta, s az Kornidesz Mihály – a televízió elnöke, aki egyben az MSZMP Központi Bizottságának is tagja volt – asztalára került. Kornidesz Regőst telefonon elmarasztalta a felvétel miatt, mivel véleménye szerint az esemény nem lett volna érdemes arra, hogy felvétel készüljön róla, s élve a legfőbb cenzor jogával, csupán arra adott engedélyt, hogy az anyagból legfeljebb egy másfél perces képtudósítás készüljön, de eredeti hangok, interjúk bejátszása nélkül. Később még a rövid képi megjelenítést is letiltotta, a felvételt pedig azzal az utasítással küldte vissza a szegedi stúdióba, hogy azt semmisítsék meg. Regős a kazettáról a megsemmisítés előtt másolatot készített – amiért később feljelentették –, melyet Lezsák Sándor őrzött meg, így a felvétel megmaradt az utókor számára is.

Az est története egyértelmű bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a nemzeti demokratikus ellenzék kész, és, ami a kádári–aczéli diktatúra számára a legfélelmetesebbnek tűnhetett fel, képes egy nagytömegű ellenzéki akció megszervezésére, az ország minden pontján élő értelmiségi és más, nemzeti elkötelezettségű embert mozgósítani, nagyszabású szellemi-képzőművészeti-kulturális eseményt rendezni. Ez ugyanis azzal fenyegetett – szemben a demokratikus ellenzéknek a regnáló hatalommal azonos világmépi és értékrendű, karanténban és ellenőrzés alatt tartott mozgólódásaival –, hogy a szocialista hegemoniát hirdető, a nemzeti közösség szerepét és egységét tartozást tagadó tanokkal élesen szembenálló eszmei és erkölcsi értékrend képes kitörni a baráti társaságok jól ellenőrizhető és így kordában, irányítás alatt tartható magánlakások világából, ellenőrizhetetlen és befolyásolhatatlan, az 1956-os forradalomhoz hasonlatos, földindulásszerű társadalmi mozgásokat indítva el Magyarországon. Nem véletlen, hogy az estről az országos médiában egyedül tudósító Kovács Júliát írása megjelenését követően a *Népszava* kulturális rovatától eltávolították és hírzárlatot rendeltek el.¹⁸

Az Antológia-est így akarva-akaratlan – akkor még senki által nem tudottan, de – az 1987-es Lakiteleki Találkozó főpróbája volt. Nem véletlen, hogy a következő évben egymást érték a hatalom intézkedései a népiekkel szemben, gondoljunk csak Csurka István elnémítására, Nagy Gáspár újabb botrányára, a *Tiszatáj* szerkesztőségének lefejezésére és a folyóirat betiltására. Ha ezt a legújabb kori történetírásunk, a demokratikus ellenzékét középpontba állító irányzatok nem is hangsúlyozzák, az a tény, hogy az 1986-os újabb ellenzéki határozat vagy Kádár szeptemberi beszéde legfőbb ellenségként a népi-nemzeti ellenzékre összpontosított, az események szükségszerű következménye volt.

Ez a társadalmi mozgalom ugyanis már nemcsak a hatalomgyakorlók szűk csoportjának felváltásával, de egy valóságos rendszerváltás lehetőségével is fenyegetett.

- 1 Lásd erről az 1985. október 24-én készült jelentést – TH-O-19619/13.
- 2 Példaként említhetjük Csizmadia Ervin ötszáz oldalas, a korszakkal, a demokratikus ellenzékkel foglalkozó monográfiáját (Cs. E.: *A magyar demokratikus ellenzék*. T-TWINS Kiadó, 1995), amely zárójelben, két sorban említi az eseményt, abból is inkább Lezsák Sándor elbocsátását emelve ki. De Pintér M. Lajos igen avatott, a népi-nemzeti ellenzékéről szóló könyvében is csak négy sornyi és egy lábjegyzetnyi szöveget szentelt az eseménynek (P. M. L.: *Ellenzékben, 1968–1987*. Antológia Kiadó, 2007).
- 3 Aczél Géza, Baka István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Kovács István, Nagy Gáspár, Ratkó József, Serfőző Simon, Szervác József, Szécsi Margit, Tornai József, Tóth Erzsébet, Veress Miklós, Zalán Tibor olvasta fel verseit. Utassy József nem tudott az esten részt venni, így 14, épp egy „szonettnyi költő” volt jelen – Nagy Gáspár meghatározását Agócs Sándor idézte fel.
- 4 Lásd erről: Szilas Zoltán: *Éltető feszültségként éli sorsát* – Interjú Lezsák Sándorral. 2008 októberében http://www.peetandcook.hu/nemzetiform.hu/index.php?id=20081209elteto_fesz_tlse
- 5 *Jelentés* – TH-NOIJ Borsod – 38, 1985. október 17.
- 6 *Napi operatív információs jelentés* – 1985. október 18. TH-NOIJ Borsod – 38, 205/15.
- 7 Miskolcra az ügynök jelentése alapján hat fő indult Lakitelekre, Utry Attila, Hajdú Gábor, dr. Furmann Imre, dr. Répássy Tamás, Serfőző Simon és Papp Ferenc.
- 8 *Jelentés* – 1985. október 25. Miskolc, TH M-42089/1
- 9 *Jelentés* – 1985. november 10. – TH-Szakelosztó 6-7/830
- 10 Lezsák Sándor bevezetője. Kézirat Lezsák Sándor birtokában.
- 11 *Tavaszdik, de honnan, s hová...* – Kozma Gábor interjúja Pete Györggyel; Pete György: *Tálpig Vásvan*. Vasszilágy, 2010, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 113–114.
- 12 *Jelentés* – 1985. október 24. TH – Szakelosztó 6-7/796/1985. jelzéssel, 5.
- 13 *Jelentés* – 1985. október 24. TH – Szakelosztó 6-7/796/1985. jelzéssel
- 14 *Jelentés* – 1985. november 10., TH – Szakelosztó 6-7/830/1985. Kapták: Aczél György, Berecz János, Horváth István, Pál Lénárd, Szűrös Mátyás, Lakatos Ernő és Radics Katalin.
- 15 *Regős Sándor pályáirva* – MTV archívum. 2007., <http://www.tvarchivum.hu/?id=213095>
- 16 Szilas Zoltán: *Éltető feszültségként éli sorsát* – Interjú Lezsák Sándorral. Id. hely.
- 17 Lásd erről *Nagy Gáspár levele Ratkó Józsefhez* – HITELE, 2009. május, 37: „Viszont Sanyi ügyében, úgy gondolom, hogy a becsület okán is lépnünk kell, ha nem többet, de ezt a tiltakozást meg kell kísérelnünk! Sajnos, nehéz lenne összetrombitálni a 14 költőt, így hát küldöm Neked, hogy illesd aláírással, aztán juttasd el Aczél Gézának meg Bakának, és aztán Serfőzőnek. (Budapest, 1985. december 16.)”
- 18 Kovács Júlia: *Élő Antológia. Népszava*, 1985. okt. 30. 255. sz. 6. p. Lásd erről: Babosi László: Az idő hangsúlyai – Beszélgetés Ratkó Józsefről Nagy András rendezővel. *Magyar Szemle*, 2009, 9–10. sz.